

SYLVIA DE GROOT HEUPNER
directeur Het Begint met Taal

Introductie

Stel je emigreert naar China en je moet naar de dokter, hoe pak je dat aan? Of: je wilt nieuwe mensen leren kennen en besluit op voetbal te gaan, waar begin je? Het kan ook zijn dat je wordt uitgenodigd op de school van je zoon voor een gesprek met de docent. Hoogstwaarschijnlijk sta je met je mond vol tanden, omdat je geen Chinees spreekt en je geen idee hebt waar te beginnen. Om taal in de praktijk te kunnen brengen heb je naast kwalitatief goed onderwijs van een gecertificeerde NT2-docent ook andere mensen nodig. Juist dat contact maken met Nederlands sprekenden blijkt erg lastig voor veel anderstaligen, zoals vluchtelingen, gezins- en arbeidsmigranten. In dit artikel bespreek ik de gevolgen hiervan en, vooral ook, hoe we er samen iets aan kunnen doen. Samen sterk voor een goed gesprek!

In het NT2-onderwijs is er veel aandacht voor buitenschools leren: de taal leer je immers niet alleen in het klaslokaal. Hoe betrek je als NT2-docent de wereld buiten de klas bij de integratie van anderstaligen? Taalcoaching door vrijwilligers is daar een belangrijk voorbeeld. Wekelijks gaan meer dan 15.000 taalvrijwilligers in gesprek met 28.000 anderstaligen via het netwerk van Het Begint met Taal. Hierdoor verbeteren anderstaligen hun taal, krijgen ze meer zelfvertrouwen en bouwen ze sneller een netwerk op. “Nu heb ik voldoende zelfvertrouwen om Nederlands te spreken met mijn vrienden, docenten, winkelmedewerkers... met iedereen!”, zegt een anderstalige na een jaar taalcoaching. Maar ook voor taalvrijwilligers levert het veel op: “Ik begrijp nu hoe moeilijk het is om op latere leeftijd een vreemde taal te leren en te integreren.” Regelmatig ontstaan vriendschappen tussen mensen die elkaar anders nooit zouden ontmoeten. De samenleving betrekken bij de integratie van anderstaligen is ontzettend belangrijk: integreren kun je namelijk niet alleen. Daarnaast is het hard nodig: uit onderzoek blijkt dat meer dan 600.000 anderstaligen een taalvraag heeft.

In dit artikel bespreek ik eerst waarom het voor anderstaligen én taalvrijwilligers

zo waardevol is om met elkaar in gesprek te gaan. Ik laat zien hoe het werkveld van taalvrijwilligers eruit ziet en welke ontwikkeling dit heeft doorgemaakt. In de praktijk blijkt het best lastig om de werelden van formele taalaanbieders en taalvrijwilligersinitiatieven aan elkaar te verbinden. Ik laat zien hoe de leerder zich in verschillende domeinen beweegt. Tot slot geef ik tips hoe we de samenwerking tussen NT2-docenten en taalvrijwilligers kunnen verbeteren. Met elkaar kunnen we nóg veel meer anderstaligen en Nederlands sprekenden aan elkaar verbinden, zodat iedereen kan meedoen.

Mensen willen met elkaar in gesprek

Anderstaligen kennen vaak weinig mensen met wie ze in het Nederlands kunnen 'babbelen' zoals Abdelkader Benali, ambassadeur van Het Begint met Taal, het zo mooi zegt. Vaak is hun NT2-docent de enige persoon waarmee ze Nederlands spreken. Taalvrijwilligers hebben dezelfde motivatie: ze missen contacten met anderstaligen en zijn nieuwsgierig naar hun leven. Taalcoaching aan anderstaligen is niet nieuw in Nederland, sterker nog, sommige taalcoachorganisaties, zoals Taal aan Zee in Den Haag en de Vrouwen Taalgroep Zeist, bestaan al sinds de jaren '70. Toch zijn werelden van formeel leren, non-formeel leren en sociale activiteiten (zie verderop figuur 1), nog niet slim aan elkaar gekoppeld. Denk bijvoorbeeld aan de huidige Wet op de Inburgering, waar vooral gefocused wordt op formeel leren (inburgeringsexamen). Dat het verbinden van alle vormen van leren enorm belangrijk is, licht ik hieronder verder toe:

- ***Eenzaamheid is groot: 'Mijn eerste droom is de taal leren'***
Nieuwkomers zijn vaker eenzaam dan mensen die geboren zijn in Nederland. Door schaamte over de taalachterstand kunnen anderstaligen terughoudender zijn in het aangaan van nieuwe contacten en hebben zij een beperkter netwerk. Vluchtelingen willen graag meer in contact komen met Nederlanders, zodat zij de taal en cultuur kunnen leren kennen. Een Syrische man vertelt: "Mijn eerste droom is de taal leren, zonder de taal zie ik mezelf nergens. Taal is mijn grootste barrière, ik wil hem oversteken om te kunnen beginnen. Ik voel me heel eenzaam en ik denk dat dat komt door de taal; ik kan geen vrienden maken door de taal ..."
- ***Sociaal netwerk belangrijk voor een betaalde baan***
Uit recente cijfers van het CBS blijkt dat slechts 11 procent van de nieuwkomers na 2,5 jaar een betaalde baan heeft gevonden. De afstand tot de arbeidsmarkt is vaak groot. De integratie van nieuwkomers is er vooral op gericht om de taal te leren en werk te vinden. Een sociaal netwerk is heel belangrijk om snel aansluiting te vinden, je thuis te voelen

en de weg te leren in onze samenleving. In sollicitatietrainingen staat inzet van je sociale netwerk niet voor niets hoog op de agenda, de meeste mensen vindt via via een werkplek.

- ***Belangrijkste reden om taalvrijwilliger te worden? In contact komen met anderstaligen!***

Eén van de belangrijkste redenen voor vrijwilligers om zich in te zetten is: op een laagdrempelige manier in contact komen met een anderstalige. Zonder hulp van een taalvrijwilligersorganisatie is dat vaak moeilijk. Toen ik zelf als taalvrijwilliger gekoppeld werd aan Imeel was ik de eerste 'Nederlander' die in zijn gezin kwam, maar voor mij gold ook dat ik nog nooit eerder bij een Syrisch gezin thuis was geweest. Een bijzondere ervaring, waar ik nog steeds enorm veel van leer.

- ***Blik van taalvrijwilligers op migranten verandert***

Door je in te zetten als taalvrijwilliger verandert je eigen beeld van migranten. Vrijwilligers die voorheen geen contact hadden met anderstaligen, krijgen een positiever beeld over migranten en vluchtelingen, blijkt uit onderzoek van Regioplan. Door de contacten zien vrijwilligers hoe moeilijk het is om de Nederlandse taal te leren, in contact te komen met Nederlanders en werk te vinden. "Het is mij opgevallen hoe moeilijk deze taalleerders het hebben en hoe hard zij eraan werkt om in onze samenleving mee te doen. Dat had ik niet verwacht." Aldus een taalvrijwilliger.

Kortom, 'in gesprek' gaan met iemand die je anders niet zou ontmoeten is voor iedereen waardevol.

Hoe is de inzet van taalvrijwilligers georganiseerd?

Hoe wordt taalcoaching georganiseerd en wie zijn daar bij betrokken?

Belangrijk voor NT2-docenten en andere doorverwijzers om te weten, zodat je anderstaligen kunt stimuleren om taalcoaching te volgen. Maar ook om samen na te denken hoe je iemands gebruik van de taal kunt verbeteren en stimuleren. Taalcoaching vindt plaats op verschillende momenten: *voorafgaand* aan een lestraject, zoals de inburgering, *gedurende* en vaak *na afloop* van een lestraject. Vooral deze laatste variant neemt een grote vlucht: veel anderstaligen hebben na de inburgering nog geen werk en missen contacten om hun geleerde taal te onderhouden.

Wat is taalcoaching?

Een taalvrijwilliger en anderstalige worden aan elkaar gekoppeld: individueel of in groepjes. Samen oefenen ze de taal en maken ze uitstapjes, bijvoorbeeld naar de bibliotheek of markt. Door wekelijks de taal te oefenen verbetert de anderstalige(n) zijn taal en zelfvertrouwen en kan hij/zij sneller meedoen in de samenleving. Taal is hierbij het middel om in contact te komen, meedoen het doel. Welke doelen dat precies zijn wisselt. De een wil bijvoorbeeld vrijwilligerswerk gaan doen, terwijl de ander graag een gesprek wil kunnen aanknopen op het schoolplein.

De coördinator houdt een intakegesprek met anderstaligen en vrijwilligers. Tijdens dat gesprek kijkt de coördinator wat hun verwachtingen en wensen zijn en of taalcoaching daarbij past, en in welke vorm (één op één, groepjes, Taalcafé). De coördinator stuurt alle activiteiten aan en is een hele belangrijke schakel. Hij/zij zorgt bijvoorbeeld voor het contact met anderstaligen, het aansturen/opleiden van vrijwilligers, het monitoren van trajecten en het samenwerken met lokale partners.

De coördinator koppelt anderstaligen aan taalvrijwilligers. Zij spreken iedere week af om de Nederlandse taal op een informele manier te oefenen. Een ontmoeting duurt vaak 2 uur. Na ongeveer 1 jaar (afhankelijk van de organisatie) eindigt het taalcoachtraject en stroomt de anderstalige vaak door naar activiteiten buitenshuis, zoals een cursus of vrijwilligerswerk. Er ontstaan waardevolle contacten tussen mensen en er vloeien dikwijls vriendschappen uit voort.

Wie meldt zich aan voor taalcoaching?

De anderstaligen die terechtkomen of zich aanmelden bij taalvrijwilligersorganisaties, zijn afkomstig uit alle windstreken van de wereld en wonen om verschillende redenen in Nederland. Wat opvalt is dat de groep

Welke vormen van taalcoaching zijn er?

- **Één op één taalcoaching aan huis;** één op één begeleiding van kwetsbare anderstaligen. Tijdens de coaching kunnen allerlei aspecten van de Nederlandse taal worden behandeld.
- **SamenSprak;** een taalvrijwilliger en anderstalige ontmoeten elkaar iedere week om samen Nederlands te praten. Dit doen ze bijvoorbeeld in de bibliotheek of tijdens een bezoek aan de markt.
- **Taalcoaching in groepjes;** kleine groepen anderstaligen oefenen verschillende onderdelen van de Nederlandse taal onder begeleiding van een taalvrijwilliger.
- **Taalcafés;** laagdrempelige bijeenkomsten waarbij anderstaligen met elkaar en met taalvrijwilligers over actuele thema's praten. De taalcafés zijn vooral een contactmoment en voorkomen dat anderstaligen vereenzamen en/of hun taalkennis vervaagt.

Vrijwilligers worden ook regelmatig als extra hulp in het formeel onderwijs ingezet. De begeleiding van deze vrijwilligers valt meestal onder de verantwoordelijkheid van de NT2-docent zelf. Naast deze georganiseerde vormen zijn er ook tal van voorbeelden waarbij een bureau elkaar ondersteunen, zonder dat hier een organisatie aan te pas komt.

enorm divers is: van mensen met een vluchtelingenachtergrond die net in Nederland zijn aangekomen, tot mensen die al tientallen jaren in Nederland wonen, en alles daartussen. Sommige anderstaligen spreken al redelijk goed Nederlands, anderen nog niet zo goed.

De groep taalvrijwilligers in het netwerk van Het Begint met Taal is eveneens divers: van jonge starter met een drukke baan tot senioren die net met pensioen zijn, van stad tot platteland. Vrouwen zijn over het algemeen in de meerderheid onder de groep vrijwilligers. Opvallend is dat vrijwilligers vaak erg trouw zijn, 32% blijft tussen de 1 en 3 jaar actief en nog eens 32% doet dit 4 tot 7 jaar.

Taalvrijwilligersorganisaties in het hele land

De maatschappelijke organisaties die taalcoaching uitvoeren zijn divers: van kleine buurtgroepen, tot grote vrijwilligersorganisaties of bijvoorbeeld afdelingen van welzijns-, vluchtelingenorganisaties en bibliotheken. Bij ongeveer de helft van alle taalvrijwilligerorganisaties worden coördinerende taken vaak ook door vrijwilligers uitgevoerd, bij de andere helft is ook een betaalde staf aanwezig. Het landelijk platform Het Begint met Taal (HBMT) is 10 jaar geleden door taalvrijwilligersorganisaties opgericht om hen te versterken bij het slim organiseren van taalcoaching. HBMT ondersteunt alle coördinatoren en vrijwilligers met trainingen, bijeenkomsten, materiaal en aanbod om taalcoaching slim te organiseren. Op dit moment zijn circa 160 taalvrijwilligersorganisaties op circa 250 locaties bij het platform aangesloten. Het gezamenlijke doel: taalcoaching effectiever, zichtbaarder en overall waar nodig beschikbaar maken, zodat meer anderstaligen mee kunnen doen. Als taaldocent kun je dit platform benutten en gebruik maken van het netwerk, van de taalcoachmaterialen en van de expertise rondom vrijwilligersmanagement bijvoorbeeld. Hierdoor is het makkelijk om naar lokale partners door te verwijzen.

Vrijwilligers in verschillende domeinen

Vanuit Het Begint met Taal geloven we dat taalvrijwilligers van toegevoegde waarde zijn *in aanvulling op* formeel onderwijs, niet als vervanging. Juist door de samenleving te betrekken bij de integratie van anderstaligen, kunnen we met elkaar meer bereiken. Om in kaart te brengen wie welke rol daarin heeft – als taalaanbieder, als vrijwilligersorganisatie, als beleidsmaker, etc – hebben we samen met o.a. het ITTA het VIME model ontwikkeld (zie

Figuur 1

figuur 1). De leerder is binnen de verschillende domeinen actief: formeel leren, non-formeel leren en sociale activiteiten. Hierin is deels overlap. Vrijwilligers kunnen op al deze domeinen worden ingezet, in verschillende rollen.

Met formeel leren bedoelen we het leren in een setting waarbij de trajecten worden afgesloten met een officieel diploma dat erkend wordt door het ministerie, bij de trajecten binnen het non-formeel leren worden de trajecten juist *niet* afgesloten met een officieel diploma. Met sociale activiteiten bedoelen we het leren waarbij er niet gericht aan een taalleerdoel wordt gewerkt, maar het leren van de taal indirect plaatsvindt, door de activiteiten die gedaan worden.

Taalcoaching goed organiseren: inhoud en organisatie

Met taalcoaching kun je hele mooie resultaten bereiken. Het goed organiseren van taalcoaching vraagt van coördinatoren kennis van vrijwilligersmanagement, zoals werving, selectie en begeleiding van mensen, het monitoren van kwaliteit en samenwerking met tal van lokale partners. Ook vraagt het om inhoudelijke kennis, zoals over tweede taalverwerving. Bij Het Begint met Taal zien we daarin dat er in het algemeen vijf belangrijke focusgebieden rondom vrijwilligers zijn die ervoor zorgen dat taalcoaching de anderstalige veel oplevert:

1. Focus op spreken en luisteren

Op de taalschool wordt de basis voor de taal gelegd door een taaldocent. Daar leert de deelnemer vooral lezen, schrijven, goede uitspraak en grammatica. De taallessen en taalcoaching zijn het meest effectief als zij goed op elkaar aansluiten. De taalvrijwilliger bevordert het leerproces van de anderstalige door veel samen te spreken. Door samen gesprekken te oefenen, krijgt de deelnemer het zelfvertrouwen en de vaardigheid om ook met andere mensen in het Nederlands een gesprek te voeren. Als taalvrijwilliger focus je op taal oefenen en stimuleer je de anderstalige om zelf actief de taal in de praktijk te spreken.

Ook wil je graag dat de anderstalige actiever deel kan nemen in de maatschappij. Taalkoppels gaan samen op zoek naar wat de anderstalige in zijn/haar omgeving kan doen om het oefenen van de taal nog meer te stimuleren. Denk aan vrijwilligerswerk, een opleiding, een sport, een activiteit in het buurtcentrum of een training volgen om digivaardiger te worden.

2. Werken met speciaal taalcoachmateriaal

Als taalvrijwilliger is het handig om met taalcoachmateriaal te werken, zoals SpreekTaal, Taal in de Praktijk en Gezonde Taal. Goede taalcoachmethodes zijn zo opgebouwd dat de anderstalige zijn/haar woordenschat uitbreidt en handige zinnen oefent die hij/zij direct kan gebruiken in het dagelijks leven. Bij die methodes ligt de nadruk op spreken en luisteren. De materialen zijn ontwikkeld samen met experts, zoals de Vrije Universiteit en ITTA, taalvrijwilligersorganisaties en uitgebreid getest in de praktijk. Er wordt gebruik gemaakt van tal van verschillende actieve werkvormen, zoals rollenspellen, woordspinnen en spreekbeurten. Door samen interactief bezig te zijn, wordt een fijne sfeer gecreëerd en ontstaan er veel mogelijkheden om te communiceren.

3. Ondersteuning via trainingen

Hoe doe je dat: beginnen met taalcoaching? Hoe weet je hoe je iemand het beste kunt begeleiden? Dit zijn veelgehoorde vragen van coördinatoren en vrijwilligers. Tijdens de trainingen van Het Begint met Taal leren vrijwilligers hoe je taalcoaching vormgeeft en welke materialen en werkvormen zij kunnen gebruiken. Of hoe ze effectief feedback kunnen geven, bijvoorbeeld op de spreekvaardigheid. Voor coördinatoren is er eveneens een uitgebreid trainingsaanbod beschikbaar. Mensen kunnen kiezen uit verschillende trainingenvormen, zoals klassikale trainingen, online webinars, e-learning en persoonlijke e-coaching, passend bij de vrijwilligers en organisatie. Zo kunnen vrijwilligers met nieuwe inspiratie gelijk aan de slag.

Taalcoaching is effectief

Onderzoek laat zien dat taalcoaching ervoor zorgt dat:

- de taalvaardigheid van anderstaligen wordt vergroot.
- anderstaligen sneller meedoen in de samenleving. Na het volgen van een taalcoachtraject kunnen anderstaligen sneller hun eigen zaken regelen. Ook blijkt dat 30% nadien betaald werk gaat doen en 20% gaat verder met een cursus of opleiding.
- vrijwilligers een positiever beeld krijgen van anderstaligen.
- De combinatie van een goede taaldocent en het oefenen in de praktijk is de bewezen manier van goede taalverwerving. Taalvrijwilligers halen mensen uit hun isolement en maken het oefenen mogelijk.

4. De kwaliteit bewaken

De leervraag van de anderstalige staat altijd centraal bij taalcoaching en vormt de basis bij het bepalen wat een goed resultaat is. Bepaalde kernpunten staan altijd centraal, zoals spreekvaardigheid, zelfvertrouwen en participatie. Het Begint met Taal ondersteunt coördinatoren in hoe je taalcoaching slim en effectief organiseert.

Daarnaast bieden we tools aan om het organiseren, begeleiden en monitoren van taalcoaching makkelijker te maken. Een mooi voorbeeld hiervan is de online Tool voor Taalcoaching, die helpt bij het bewaken van de kwaliteit en het in kaart brengen van de resultaten.

5. Samenwerking en doorverwijzing

Taalvrijwilligersorganisaties werken met tal van lokale partners samen. Het Begint met Taal ondersteunt coördinatoren in hoe zij effectief kunnen samenwerken en goed kunnen doorverwijzen, bijvoorbeeld naar formeel onderwijs als een anderstaligen moet inburgeren of naar zorgverleners als blijkt dat er eerst andere zorg nodig is. Ook voor het 'warm' kunnen doorverwijzen is samenwerken belangrijk. Na afloop van een taalcoachtraject stromen anderstaligen vaak door naar vervolgactiviteiten, zoals vrijwilligerswerk of opleiding.

Werelden verbinden

Anderstaligen bevinden zich op allerlei gemeentelijke beleidsterreinen, zoals volwasseneneducatie, laaggeletterdheid, participatie, integratie en emancipatie. Hoe zorgen we ervoor dat de samenwerking tussen de domeinen formeel leren, non-formeel leren en sociale activiteiten uit het VIME-model (nóg) beter met elkaar verbonden raken? Bewust met elkaar in contact zijn en van elkaar weten wat we doen helpt al enorm. Voor zowel de taaldocent als voor de coördinator van een taalvrijwilligersorganisatie loont het om de samenwerking op te zoeken. Vanuit Het Begint met Taal maken we ons er sterk voor dat er in de nieuwe Wet Inburgering een vaste verbinding komt tussen formeel leren, non-formeel leren en sociale activiteiten. Hoewel de wil groot is – de bevoegdheid in dit werkveld is zeer bewonderingswaardig – is de verbinding nog lang niet altijd vanzelfsprekend. Hieronder een aantal tips hoe we de samenwerking kunnen versterken.

Wat kun je als NT2-docent (en coördinator) doen?

1. Warm doorverwijzen

Soms gaan nieuwkomers zelf op zoek naar een taalvrijwilliger, maar vaak is wat extra hulp gewenst. Als NT2-docent kun je verschillende dingen doen om hierbij te helpen. Zo kun je tijdens de les laten zien waar een taalvrijwilliger mee kan helpen. Op de website van Het Begint met Taal (www.hetbegintmettaal.nl) vind je filmpjes en materiaal die je hiervoor kunt gebruiken. Daarnaast kun je de coördinator van een lokale organisatie uitnodigen om over taalcoaching te vertellen. Hij/zij kan dan gelijk een afspraak inplannen met de cursisten die interesse hebben, zodat ze snel

gekoppeld worden aan een vrijwilliger. Een bezoekje brengen met de klas naar een taalcafé is ook altijd een succes. Anderstaligen zien dan gelijk wat het inhoudt en kunnen zich laten informeren over ander taalcoach-aanbod. Dit is gelijk een leerzame buitenschoolse opdracht waar cursisten in de praktijk kunnen oefenen.

Wil je weten welke taalvrijwilligersorganisatie in jouw gemeente actief is? Kijk op de website www.hetbegintmettaal.nl voor een actueel overzicht.

2. Elkaars expertise delen

Als NT2-docent heb je expertise over tweede taalverwerving en weet je als geen ander hoe het leerproces van taalleerders eruit ziet. Hoe geef je bijvoorbeeld effectieve feedback op spreekvaardigheid bij bepaalde leerders? Wat zijn aspecten die in de klas worden uitgelegd (en bepaalde NT2-expertise vragen)? Belangrijke punten, waar bij taalcoaching niet altijd aandacht voor is, gezien de diversiteit bij de doelgroep.

Coördinatoren zijn sterk in het verbinden van verschillende mensen, het werven, begeleiden en binden van vrijwilligers en zij weten vaak veel over de situatie van de betrokkenen. Het is vaak heel leerzaam om een duidelijk beeld te krijgen van elkaars toegevoegde waarde. Sommige taalscholen geven presentaties of trainingen aan vrijwilligers, bijvoorbeeld over hoe het er aan toegaat in de klas. Ook zijn er voorbeelden van taalvrijwilligersorganisaties die vrijwilligers, die worden ingezet in de klas, trainen en begeleiden, zodat de taaldocent daar niet mee wordt belast. Door tools te benutten om taalcoachtrajecten slim te monitoren, scheelt dat enorm veel tijd.

3. Samen sta je sterk

Als NT2-docent en coördinator kom je dagelijks in contact met anderstaligen, waardoor je samen enorm veel expertise hebt over deze doelgroep. Deze kennis bundelen is enorm waardevol. Veel beleidsmakers, van overheid en politiek bijvoorbeeld, zijn verantwoordelijk voor een deel van de hele diverse groep anderstaligen: inburgeraar, arbeidsmigrant of laaggeletterde, en kennen het complete verhaal dan lang niet altijd. Door samen op te trekken en verhalen te verzamelen kun je meer bereiken. Een mooi voorbeeld is een recente samenwerking tussen een taalschool, taalvrijwilligersorganisatie en een leerwerkbedrijf, waarbij een slimme koppeling wordt gemaakt tussen taalles, taalcoaching en de werkvloer. Doel: anderstaligen sneller aan het werk krijgen met de samenleving, zodat zij kunnen meedoen en mensen leren kennen. In veel gemeenten zijn lokale taalnetwerken actief alle taalaanbieders én taalvrijwilligersorganisaties aan deel kunnen nemen. Altijd goed om hierbij aan te sluiten.

We staan voor de maatschappelijke uitdaging om de integratie van nieuwkomers en de sociale cohesie in de samenleving te versterken. Om dit te bereiken hebben we elkaar – NT2-docenten en taalvrijwilligers - keihard nodig: taal oefen je ten slotte nooit te weinig. Met elkaar kunnen we meer anderstaligen ondersteunen en de de samenleving via taalvrijwilligers betrekken bij de integratie. Ik geloof er sterk in dat het hier in Nederland mooier wordt als we nóg meer met elkaar in gesprek gaan, in én buiten het klaslokaal.

Literatuur

Centraal Bureau voor de staistiek (2016); Eenzaamheid in Nederland

CINOP (2016); Aantal anderstaligen met een taalvraag.

KB en Probibio (2018); Opbrengsten van taalcafés en cursussen digitale vaardigheden.

Regioplan (2011); Meer dan taal alleen.

Verwey-Jonker Instituut (2013); Verduurzamen van informele taalondersteuning.

Verwey-Jonker Instituut (2018); Vluchtelingenwerk Integratiebarometer.